

УДК 378.016.811

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-2-55-141-147

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Кухарчук Ірина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: irina.kyx24@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2854-1429

Лучкіна-Загородня Любов Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: lueljuba5@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4661-0392

У статті досліджено особливості формування орфографічної компетентності у здобувачів освіти. Розкрито сутність понять «компетентність», «орфографічна компетентність», «орфографія», «орфограма», «орфографічне правило», «орфографічна помилка». Визначено структуру та зміст орфографічної компетентності, що охоплює такі компоненти: когнітивний (знання орфографічної термінології, уміння оперувати вивченою орфограмою); діяльно-практичний (оволодіння вміннями передавати повідомлення на письмі відповідно до орфографічних норм української мови); особистісний (здійснювати самоконтроль та самооцінку наявних знань). Охарактеризовано методичні засади формування орфографічної компетентності, зокрема визначено основні підходи (контекстуальний, урахування індивідуальних та вікових особливостей школярів), принципи (вивчення орфографії в тісному зв'язку з вивченням фонетики, морфеміки, морфології та синтаксису; зіставлення різних явищ; структурно-семантичний принцип (опора на знання будови та морфем у слові)); методи (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний; продуктивний метод (дослідницький, творчий)), систему вправ (правилоорієнтовані, творчі й комплексні).

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, орфографічна компетентність, орфографія, орфограма, орфографічне правило, орфографічна помилка.

Постановка проблеми. У процесі навчання української мови учні повинні опанувати орфографічною компетентністю і вміти послідовно, точно і ясно, а також граматично правильно висловлювати свої думки. З огляду на це одним із найважливіших завдань вивчення української мови в школі залишається проблема формування в школярів міцних орфографічних умінь і навичок, тому що орфографічно грамотне письмо є важливим складником загальної мовної культури та володіння ним необхідне кожній освіченій людині, що зумовлено функцією мови як засобу спілкування людей у різних сферах діяльності.

Розділ «Орфографія» викликає значні труднощі в здобувачів освіти у процесі його вивчення. Важливість цього розділу мовознавства зумовлена соціальним значенням орфографічної норми, яка є невід'ємною ознакою літературної норми. Практикою доведено, що дотримання орфографічних норм полегшує письмове спілкування, засвідчує належну мовленнєву культуру особистості.

Виховання грамотної особистості з високою мовною та мовленнєвою культурою – проблема багатоаспектна і не тільки шкільного, а й загальнодержавного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія і практика навчання орфографії української мови відображена в працях науковців-методистів (С. Чавдарова, В. Масальського, М. Бернацького, О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Симоненкової, М. Бардаш, М. Дорошенка, Г. Передрій, Г. Козачук, І. Ющука, Л. Райської, О. Коломійченко, О. Караман, М. Николин, С. Яворської та ін.). Зокрема, роботі над орфографічними помилками приділяв увагу О. Беляєв. У наукових розвідках М. Бардаш акцентовано на роботі з орфографії у процесі вивчення частин мови. Дослідженням шляхів і засобів підвищення орфографічної грамотності учнів у процесі вивчення фонетики, а також розробленням методів та прийомів поетапного формування орфографічних умінь та навичок займалася О. Караман. У дослідженнях І. Хом'яка окреслено основний зміст, форми, методи навчання орфографії на заняттях із словотворення в українськомовній школі. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення орфографічних тем у 4-му (5-му) класі розробила Н. Шкурятяна. Принципи навчання орфографії вперше в лінгводидактиці розглянуто в посібнику А. Власенкова. Дослідження О. Віщюк присвячено проблемі розвитку орфографічної компетентності студентів-філологів; С. Яворської – вироблення орфографічних умінь у процесі вивчення будови слова та словотвору; роботі з орфографії в умовах диференційованого навчання присвячено дисертацію М. Николин.

Як бачимо, проблема навчання української орфографії була предметом дослідження не одного покоління методистів і педагогів. У наукових та методичних роботах відображені загалом часткові, але дуже важливі питання, що розкривають вихідні, важливі положення організації занять із орфографії у закладах освіти. Як підтверджують спостереження, орфографічна грамотність випускників закладів загальної середньої освіти перебуває на низькому рівні, і, незважаючи на значні здобутки, не втрачає своєї

актуальності. Центральним та важливим залишається завдання підвищення орфографічної грамотності учнів, що потребує вдосконалення методичних аспектів навчання орфографії, використання продуктивних прийомів та засобів, спрямованих на вирішення завдань у галузі навчання орфографії.

Мета статті – дослідити сутність поняття «орфографічна компетентність»; окреслити шляхи формування орфографічної компетентності на уроках української мови в учнів середньої школи.

Виклад основного матеріалу. Основою компетентнісного підходу до навчання мови є практико орієнтована перспектива. Мова сприймається як спосіб взаємодії між людьми, що сприяє досягненню конкретних цілей та розв'язанню поставлених завдань. Компетентнісний підхід доповнює теоретичний складник концепту «знання-уміння-навички» практичним аспектом, що є взаємопов'язаними якостями особистості. У свою чергу, саме компетенція є сполучною ланкою між поняттями: знання, вміння, навички в процесі навчання. Компетенція має сформувати в учнів пізнавальний інтерес для подальших досліджень та поповнення системи знань. Запланованим результатом навчання української мови, ґрунтованому на компетентнісному підході, є набуття необхідних теоретичних і практичних знань.

У нашому дослідженні інтерес становить лінгвістична компетенція, складником якої є орфографічна компетенція. У лінгвістичній компетенції виокремлюють такі компоненти: 1) *лексичний* (знання словникового складу мови, зокрема фразеологічних одиниць та окремих слів); 2) *граматичний* (містить такі лексико-граматичні класи слів (іменники, займенники, дієслова, прийменники тощо) та інші правила граматичної будови мови); 3) *семантичний* (учень повинен засвоїти лексичні, прагматичні та граматичні семантики слова та оперувати ними в мовленні); 4) *фонологічний* (уміння сприймати та відтворювати мовлення); 5) *орфоепічний* (уміння правильно читати слова відповідно до їх графічної форми); 6) *орфографічний* (знання символів, що використовуються під час створення письмового тексту).

Орфографія – це система правил, яка встановлює однакові способи передачі мовлення на письмі; фактично регламентоване написання слів [5, с. 49]. Отже, можемо констатувати, що під терміном «орфографічна компетенція» розуміють знання символів, які ми використовуємо не лише на письмі під час створення тексту, а й під час читання, розуміння написаного. Письмо є способом вираження думок у графічній формі. Для забезпечення розуміння написаного та відтворення власних текстів учень повинен оволодіти необхідною сукупністю орфографічних знань та вмінь.

З'ясуємо трактування поняття «орфографічна компетенція» в українській лінгводидактиці. Учені-методисти Л. Мацько і Л. Кравець трактують орфографічну компетенцію як «оволодіння системою правил, що визначають правопис слів згідно з усталеними нормами, та вміння їх застосовувати» [4]. Дослідниця Т. Білявська зауважує, що зміст орфографічної компетенції виявляється в розумінні принципів сучасної орфографії, системи правил, що регулюють правопис слів відповідно до встановлених норм [2, с. 185]. Вітчизняний методист І. Хом'як акцентує на важливості орфографічної грамотності у формуванні мовної особистості, вводить в науково-методичний обіг поняття орфографічної компетентності, розуміючи його як високий рівень оперування основними правописними знаннями в писемному мовленні, як набутий досвід застосування орфографічних умінь і навичок на практиці, як особистісний показник провадження орфографічної компетенції в самостійному письмі» [7, с. 3].

Відповідно до особистісного аспекту орфографічної компетенції учень має вміти проводити порівняльно-зіставний аналіз орфографічних правил, здійснювати самоконтроль та самооцінку наявних знань.

У межах нашого дослідження розроблено структуру та зміст орфографічної компетентності, що охоплює такі компоненти: *когнітивний* (знання орфографічної термінології, уміння оперувати вивченою орфограмою); *діяльнісно-практичний* (оволодіння вміннями передавати повідомлення на письмі відповідно до орфографічних норм української мови); *особистісний* (здійснювати самоконтроль та самооцінку наявних знань).

Отже, орфографічна компетентність є сукупністю когнітивного, діяльнісно-практичного й особистісного складників. *Когнітивний компонент* передбачає знання орфографічних норм. *Діяльнісно-практичний аспект* передбачає застосування теоретичних знань на практиці та формування особистого досвіду. *Особистісний компонент* – це вміння проводити аналогії між вивченими правилами, а також пов'язаний із поняттям самоконтролю, під яким ми розуміємо якість особистості, що є характеристикою її активності та самостійності, які виявляються у діях щодо самооцінювання, коригування та вдосконалення виконаної роботи.

Загальновідомо, що український правопис є неоднорідним за своїми лінгвістичними ознаками, у якому знайшли відображення фонетичні, морфологічні, диференційні й історичні написання. О. Пономарів слушно зауважував, що орфографія не може базуватися на одному принципі, а можна говорити лише про панівний, провідний принцип [6 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 44]. На думку мовознавців, для української мови головним є фонетико-морфологічний принцип.

Знання вчителем принципів української орфографії та правил, що ґрунтуються на кожному з

принципів, забезпечує свідомий підхід до вивчення орфографії, усвідомлену організацію роботи учнів з оволодіння орфографічними навичками.

Орфографія є самостійним розділом науки про мову, але, на відміну інших розділів, вона за традицією вивчається розосереджено: орфографічні поняття і правила розподілені за іншими розділами мовознавства та введені в усі розділи як у початковій школі, так і в середніх і старших класах. З одного боку, це дозволяє постійно займатися вивченням орфографічних норм, а з іншого – заважає інтеграції знань про розділи та принципи української орфографії. Правила з орфографії не становлять системи, бо сприймаються учнями ізольовано у вигляді значної кількості формулювань, тому їх знання з орфографії фрагментарні, безсистемні. Існує думка, що єдність курсу орфографії досягається за допомогою такого узагальнювального поняття, як «орфограма».

Отже, центральним поняттям орфографії є орфограма. Орфограма – це написання, яке регулюється орфографічним правилом чи встановлюється в словниковому порядку, т. б. написання слова, яке вибирається із низки можливих з погляду законів графіки.

У лінгвістичній літературі орфограми класифікують відповідно до принципів орфографії та виокремлюють фонетичні, морфологічні, історичні й смислорозрізнявальні написання. Такий поділ допомагає враховувати лінгвістичну природу орфограм, їх зв'язок із вимовою та морфемною будовою слова.

Ще одним із важливих для вчителя та учнів є поняття *орфографічне правило*. Орфографічне правило – особлива коротка інструкція, у якій перелічені умови вибору тієї чи іншої орфограми. Формулювання правил бувають констатувальні або регульовальні. Більшість орфографічних правил констатувальні. У них перераховані чи умови вибору орфограми, чи умови заборони будь-якого написання. Наприклад: «Префікс с-пишемо перед буквами, що позначають глухі приголосні: к, п, т, ф, х». У регульовальних орфографічних правилах вказують на способи дій учнів у процесі вибору орфограми з низки можливих написань. Наприклад: «Щоб не помилитися в написанні ненаголошеного звука в корені слова, потрібно змінити слово або підібрати таке спільнокореневе, щоб ненаголошений став наголошеним».

До ефективних прийомів засвоєння орфографічних правил належать: аналіз мовних фактів та спостереження за мовними явищами, створення проблемних ситуацій, побудова алгоритму застосування орфографічного правила, ознайомлення з розпізнавальними ознаками орфограм, використання схематичних зображень правил та опорних схем, оповідання на лінгвістичну тему, робота з правилом як навчально-лінгвістичним текстом.

Відповідно до теми нашого дослідження необхідно з'ясувати сутність поняття «*помилка*», «*орфографічна помилка*». Наприклад, Ф. Бацевич характеризує *помилку* як «певне відхилення від норми, істини; погрішність, похибка в чому-небудь; недогляд; промах, неточність; обмовка; описка – у писемному мовленні; ляпсус як результат необачності, легковажності тощо [1, с. 72]. Т. Бондаренко визначає «*помилку*» як аноматив, тобто ненормативне лінгвоутворення, яке виникає внаслідок невмотивованого порушення літературної норми і є результатом неправильних мисленнєвих операцій [3, с. 14].

Аналіз чинних підручників з української мови засвідчив, що в шкільних виданнях представлена значна кількість традиційних вправ, що передбачають завдання на визначення в слові орфограми, обґрунтування правильного написання слів, правильне написання слова з вивченими орфограмами; розпізнавання в текстах слів із орфограмами; наведення прикладів із орфограмою; складання і проведення словникових диктантів, у т.ч. для взаємоперевірки; пошук орфографічних помилок; редагування написаного; роботу з орфографічним словником.

У підручниках з української мови зафіксовано достатню кількість новітніх методів, що спрямовані на формування активної пізнавальної діяльності школярів, зокрема складання «хмар слів» на вивчену орфограму; ігри зі словами; підготовка відеопам'ятки (слайди, постер, схема, відеоролик та ін.) для соцмереж про уживання апострофа та м'якого знака; правопис префіксів і суфіксів, підготовка проєктів (складання коміксів, казок, плакатів, розроблення макетів вебсторінки, презентації на теми, пов'язані з орфографією). Такі інтерактивні методи навчання орфографії дозволяють ефективно та результативно організовувати уроки української мови, стимулюють до творчої активності школярів, до розвитку їх лінгвокреативних здібностей.

Одним із ефективних підходів до формування орфографічних навичок в учнів є використання *контекстуального підходу*. Школярі повинні бачити слова в контексті, щоб зрозуміти їхнє правильне написання. Учителі можуть організовувати читання текстів з акцентом на правильне розуміння орфографії. Вони також можуть використовувати вправи, у яких учням пропонується застосовувати правила орфографії в контексті, щоб бачили безпосередній зв'язок між правилами та їх використанням.

Важливо також урахувати *індивідуальні потреби* та рівень підготовки кожного учня. Використання диференційованих завдань і вправ дозволяє адаптувати навчання до потреб кожного учня. Учителі можуть запропонувати додаткові матеріали, розробити індивідуальні плани роботи та додаткові завдання для учнів із різним рівнем орфографічної підготовки. Наприклад, для учня з візуальними

проблемами в орфографії, можна використовувати методи мнемотехніки та візуалізації слів. Для учня, який відчуває труднощі з розумінням правил орфографії, можна запропонувати систематичні вправи та завдання для закріплення цих правил. Диференційований підхід у навчанні орфографії передбачає адаптацію матеріалу та методів навчання для різних школярів у класі. Наприклад, для учнів, які потребують глибшого розуміння правил орфографії, можуть бути запропоновані додаткові матеріали та завдання на аналіз та застосування цих правил. Важливо відзначити, що процес розроблення індивідуальних і диференційованих підходів потребує тісної взаємодії та зворотного зв'язку між учителем та учнем. Індивідуальний та диференційований підходи до навчання орфографії є важливим кроком для ефективної підтримки розвитку орфографічних навичок в учнів. Індивідуальний підхід допомагає школярам заповнити прогалини в знаннях, тоді як диференційований підхід дозволяє вчителю адаптувати матеріал та методи для різних учнів у класі. Це сприяє більш успішному та продуктивному навчанню орфографії на уроках української мови.

Методика навчання орфографії базується на таких **принципах**: вивчення орфографії в тісному зв'язку з вивченням фонетики, морфеміки, морфології та синтаксису; зіставлення різних явищ (звук і буква, фонема в сильній та слабкій позиції); структурно-семантичний принцип (опора на знання будови та морфем у слові).

Вивчення орфографії не можливе без знань і вмінь, отриманих у процесі засвоєння всіх розділів науки про мову. Правила орфографії у своїх формулюваннях базуються на вміннях розрізняти сильну і слабку позицію голосних і приголосних, здійснювати поділ слів на склади та морфеми (правила перенесення), визначати морфемний склад слова та його приналежність (правопис найважливіших префіксів і суфіксів слів різних частин мови та інші правила), визначати наявність або відсутність у слова залежних слів (Н і НН у дієприкметниках і віддієслівних прикметниках, написання НЕ зі словами різних частин мови), розрізняти власні та загальні назви (правопис великої та малої літери) і т.д.

Робота з вивчення орфографії ґрунтується на використанні всіх видів пам'яті – зорової, слухової, моторної: під час написання учні ототожнюють морфеми, що по-різному звучать, зорово і моторно запам'ятовують написання окремих морфем і цілих слів, особливо словникових. Систематичність у засвоєнні орфографічних норм та свідомість в оволодінні навичками правопису розглядаються в методиці як основні вимоги до вивчення орфографії.

Серед основних *методів навчання*, які є основою організації роботи з орфографічним правилом на уроках української мови в середніх класах, можна виокремити такі: *пояснювально-ілюстративний* (інформаційно-рецептивний) метод, що використовується для сприйняття та усвідомлення готової інформації: бесіда, повідомлення вчителя, читання правила та ін. Як спосіб передачі лінгвістичної інформації цей метод сприяє формуванню знань у сфері орфографії, фонетики, словотвору, лексики тощо, засвоєння яких забезпечує усвідомлене становлення навичок грамотного письма; *репродуктивний метод*, використання якого є важливим етапом у підготовці до продуктивної мовленнєвої діяльності учнів, оскільки в межах цього методу відбувається формування необхідних із точки зору породження висловлювання вмінь: добирати фактичний мовний матеріал, що становить зміст орфографічних правил, моделювати написання за зразком, здійснювати аргументоване обґрунтування написаного за допомогою правил орфографії; *продуктивний метод* (дослідницький, творчий). Використання цього методу актуальне на всіх етапах навчання, оскільки він дозволяє розвивати творчі здібності учнів. Цьому сприяє формулювання орфографічних правил у формі таблиць, алгоритмів, схем; власне словесна творчість, наприклад, написання оповідань на орфографічну тему з ілюстративними прикладами з творів художньої літератури та інші прийоми навчання. Продуктивний метод забезпечує єдність формування міцних орфографічних і мовних умінь та навичок учнів. Розглянуті методи навчання, які є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, є складником цілісної дидактичної теорії, відповідають меті навчання, що відображають системне співвідношення кожного етапу навчання з потребами та мотивами.

Уміння та навички відпрацьовуються за допомогою спеціально розробленої системи вправ трьох типів: правилоорієнтованих, творчих і комплексних. Поділ орфографічних вправ на зазначені типи умовно відображає характер провідного завдання, що виділяється серед кількох завдань, які супроводжують вправу, та спрямовані на орфографічний та мовленнєвий розвиток учнів.

За допомогою *правилоорієнтованих вправ* відпрацьовуються найважливіші орфографічні вміння: виявляти орфограми; характеризувати їх та зіставляти з конкретними правилами; визначати фонетичні, словотвірні, лексичні, граматичні ознаки, від яких залежить вибір правильного орфографічного написання; проводити розбір слів за будовою з метою розпізнавання орфограм у морфемах; сприймати орфограми на слух; класифікувати їх, звертаючи уваги на морфеми; доказово (з урахуванням правил) доводити вибір написання; списувати недеформований текст із попереднім аналізом правопису зазначених слів (або значних частин слів) та ін.

Творчі вправи з орфографії розвивають в учнів уміння створювати власні висловлювання, правильно будувати своє мовлення відповідно до норм та стилів літературної мови. Виконуючи ці вправи, школярі вчать самостійно користуватися вивченим мовним матеріалом під час створення власного письмового

висловлювання. Перехід до цього типу вправ здійснюється не після того, як учні оволодіють навичками виконання вправ попереднього типу, а поєднується з різними видами вправ. До творчих вправ належать диктанти творчої групи; робота з різними лінгвістичними словниками; складання оповідань на лінгвістичну тему; створення письмових висловлювань різних функціональних стилів і типів мовлення з опорою і без опори на запропоновані слова; узагальнення орфографічного матеріалу у вигляді схем, таблиць, планів оповідання на лінгвістичну та нелінгвістичну тему; підбір прикладів на певну орфограму із художніх творів чи творів усної народної творчості; порівняння та зіставлення вимовних та правописних норм сучасної української мови; порівняння та зіставлення різних написань; письмовий переказ тексту (повний, стислий, вибірковий); складання діалогу (у письмовій формі) на певну тему відповідно до норм літературної мови.

Комплексні вправи зосереджують увагу учнів на кількох групах орфограм, що регульовані та нерегульовані правилами, і навіть на словах, які пишуться з великої літери. Такі вправи сприяють систематизації знань, забезпечують наступність у навчанні та створюють можливість повторити раніше вивчені орфограми на новому (порівняно з попереднім етапом навчання) рівні лексики. Крім того, всі комплексні вправи мають комунікативну спрямованість, що сприяє розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі навчання орфографії.

В основу розроблення вправ з комплексними завданнями покладено такі концептуальні положення: органічна єдність раніше вивченого матеріалу з новим, що дає можливість розвивати та вдосконалювати наявні знання та вміння й засвоювати нові; систематичне зосередження уваги учнів на певній групі орфограм (на 3–5 орфограмах); формування комунікативних умінь і навичок.

Розглянемо специфіку використання комплексних вправ для вдосконалення орфографічних умінь. Конструювання – складання словосполучень та речень за граматичним завданням та/або опорним словом, правопис яких вимагає відпрацювання. Такі вправи мають значні можливості для повторення орфографії. Конструювання дозволяє вирішувати орфографічні та інші завдання одночасно, сприяє формуванню навчально-мовних синтаксичних умінь. Конструювання може бути неускладненим, коли учні складають речення із запропонованих слів, та ускладненим, що потребує трансформації запропонованого мовного матеріалу. Другий тип є більш продуктивним, оскільки використання конструювання для вдосконалення орфографічних умінь на синтаксичній основі передбачає обов'язкову наявність граматичного завдання, що дозволяє учням виявити синтаксичні ознаки, що впливають на написання слів.

Висновки. Отже, *орфографічна компетентність* – це інтегрована особистісна якість, яка передбачає володіння орфографічною компетенцією; рівень володіння орфографічними правилами та нормами відповідно до принципів української орфографії, застосування орфографічних норм у мовленнєвій діяльності.

Навчання орфографії – це систематична планомірна робота, яка передбачає засвоєння орфографічних понять, спрямованих на забезпечення міцних навичок грамотного письма; засвоєння норм правопису на основі усвідомлення того мовного змісту, що становить базову сутність кожного орфографічного правила; розширення словникового запасу учнів; збагачення граматичної будови мови; удосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності (читання, слухання, говоріння та письма) у їх єдності та взаємозв'язку. Зазначені напрями становлять складну єдність правописних та мовних умінь і навичок, яка досягається різноманітними вправами, що поступово ускладнюються від одного етапу до іншого та враховують усі види мовленнєвої діяльності та її типи: рецептивну, репродуктивну, продуктивну. Це відображає градацію правописних та мовних умінь і навичок: від роботи зі зразком (рецептивної діяльності) – до самостійної роботи з аналізу та синтезу орфографічних написань у готовій мовній моделі (тексті) (репродуктивної діяльності) і, нарешті, до творчої роботи (продуктивної діяльності).

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в розробленні методики розвитку орфографічної компетентності в учнів під час вивчення морфології на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів лінгвокультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Білявська Т. М. Теоретико-методичні засади формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5 (49). С. 181–188.
3. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
4. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ : Академія, 2007. 360 с.
5. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 213 с.
6. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. 3-є вид., перероб. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
7. Хом'як І. М. Орфографічна компетентність як складник формування мовної особистості». *Дивослово*. 2015. № 11. С. 2–5.

FORMATION OF ORTHOGRAPHIC COMPETENCE OF EDUCATION APPLICANTS

Kukharchuk Iryna

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Luchkina-Zahorodnia Liubov

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,
Literature and Teaching Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *In the process of learning the Ukrainian language, students must master orthographic competence and be able to express their thoughts consistently, accurately and clearly, as well as grammatically correctly. In view of this, one of the most important tasks of studying the Ukrainian language at school remains the problem of forming strong orthographic skills, because orthographically competent writing is an important component of general language culture and every educated person needs to master it, which is due to the function of language as a means of communication people in different fields of activity. The section «Orthography» causes significant difficulties for education applicants in the process of studying it. The importance of this section of linguistics is determined by the social significance of the orthographic norm, which is an integral feature of the literary norm. Practice has proven that compliance with orthographic norms facilitates written communication and certifies a person's proper speech culture. In view of this, the problem of formation of orthographic competence among applicants is of particular importance.*

Purpose. *To investigate the essence of the concept of «orthographic competence»; to outline the ways of formation of orthographic competence in secondary school students' Ukrainian language lessons.*

Methods. *The following methods were used in the research: analysis of linguistic sources to find out the state of problem development; a descriptive method, which combines observation, interpretation and generalization of linguistic and methodological material.*

Results. *It was found that orthographic competence is an integrated personal quality that involves the possession of orthographic competence; the level of mastery of orthographic rules and norms in accordance with the principles of Ukrainian orthography, the application orthographic norms in speech.*

Orthographic competence is a combination of cognitive, activity-practical and personal components. The cognitive component implies knowledge of orthographic norms. The activity-practical aspect implies the theoretical knowledge application in practice and the formation of personal experience. The personal component is the ability to draw analogies between the learned rules, and is also related to the self-control concept, by which we mean the personality quality, which is a characteristic of his or her activity and independence, which are manifested in actions related to self-assessment, correction and improvement of the work done.

The article describes the methodical principles of the formation of orthographic competence, in particular, defines the main approaches (contextual, taking into account the individual and age characteristics of schoolchildren), principles (the study of orthography in close connection with the study of phonetics, morphemics, morphology and syntax; comparison of various phenomena; structural-semantic principle (based on the knowledge of the structure and morphemes in the word)); methods (explanatory and illustrative, reproductive; productive method (research, creative)).

In order to form orthographic competence, the authors of the article propose a system of exercises of three types: rule-oriented, creative and complex. The division of orthographic exercises into the specified types conditionally reflects the nature of the main task, which stands out among several tasks that accompany the exercise and are aimed at the students' orthographic and speech development.

Originality. *The principles, methods and techniques of working on the formation and development of students' orthographic skills specific to the orthography teaching methodology have been specified and scientifically substantiated; didactic material, which is based on the gradual increase of difficulties and allows to effectively form students' orthographic and speech (communicative) skills has been proposed; a typology of training exercises has been developed, their main types, classified according to various characteristics, have been defined and described; the sequence of exercises has been established.*

Conclusion. *Thus, orthographic competence is an integrated personal quality that implies the possession of orthographic competence; the level of proficiency in orthographic rules and norms in accordance with the principles of Ukrainian orthography, the application of orthographic norms in speech activity. Orthography teaching is a systematic, planned work that involves the assimilation of orthographic concepts aimed at ensuring strong literacy skills; assimilation of orthographic norms based on the awareness of the linguistic content that constitutes the basic essence of each orthographic rule; expanding students' vocabulary; enrichment of the grammatical structure of the language; improvement of all types of speech activity (reading, listening, speaking and writing) in their unity and interconnection. The specified directions constitute a complex unity of orthographic and language abilities and skills, which is achieved by various exercises that gradually become more difficult from*

one stage to another and take into account all types of speech activity and its types: receptive, reproductive, productive. This reflects the gradation of orthographic and language abilities and skills: from working with a sample (receptive activity) to independent work on the analysis and synthesis of orthographic writings in a ready-made language model (text) (reproductive activity) and, finally, to creative work (productive activity).

Key words: competence approach, competence, orthographic competence, orthography, orthogram, orthographic rule, orthographic error.

References

1. Batsevych, F. S. (2007). Slovník terminiv línhvokulturnoi komunikatsii [Dictionary of linguistic and cultural communication terms]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
2. Biliavska, T. M. (2015). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Theoretical and methodological bases of forming language competence of future primary school teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (49), 181-188. [in Ukrainian].
3. Bondarenko, T. H. (2003). Typolohiia movnykh pomylok ta yikh usunennia pid chas redahuvannia zhurnalistskykh materialiv [Typology of language mistakes and their elimination during editing of journalistic materials]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Matsko, L. I., Kravets L. V. (2007). Kultura ukrainskoi fakhovoi movy: navchalnyi posibnyk [Culture of the Ukrainian professional language: a study guide]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
5. Komarova, Z.I., Rozhon, V.V. (2014). Suchasna ukrainska literaturna mova: fonetyka, orfoepiia, hrafiika, orfohrafiia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-filolohiv vyshchikh navchalnykh zakladiv [Modern Ukrainian literary language: phonetics, orthoepy, graphics, spelling: a textbook for students of philology in higher education institutions]. Uman: PP Zhovtyi. [in Ukrainian].
6. Ponimariv, O.D., Rizun, V.V., Shevchenko, L.Yu. (2005). Suchasna ukrainska mova [Modern Ukrainian language]. Kyiv: Lybid, [in Ukrainian].
7. Khomiak, I. M. (2015.). Orfohrafichna kompetentnist yak skladnyk formuvannia movnoi osobystosti» [Spelling competence as a component of linguistic personality development']. *Dyvoslovo*, 11, 2–5. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 3.06.2024 р.

УДК 373.3.016:004]:001.895

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-2-55-147-153

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Литвинов Андрій Сергійович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: andrii.lytvynov@gnpu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7914-9857

Непомняща Галина Іванівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: galinanepomnajscha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5148-21051

У статті окреслено основні педагогічні підходи до формування критичного мислення в молодших школярів на уроках інформатики. Підкреслено, що впровадження технології критичного мислення закладає підґрунтя для покращення процесу засвоєння знань у майбутньому, адже інтерактивна сторона методик спрямована не на запам'ятовування, а на усвідомлення процесу пізнання навколишнього світу, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Визначено, що для того, щоб дати дітям можливість активно працювати з отриманими знаннями, варто побудувати урок у три етапи. Перший етап – це виклик (спонукання), учні мають можливість, використовуючи набуті знання, робити прогнози, самостійно визначати цілі пізнавальної діяльності. Другий етап – осмислення (пошук відповідей), пошук відповідей на питання, поставлені на початку уроку. Третій етап – рефлексія. Урок є одночасно і процесом навчання, і вивченням процесу навчання самими учнями. Запропоновано методи формування критичного мислення в молодших школярів на уроках інформатики, а саме: «Кошик ідей», «Дерево припущень», «Ромашка Блума», «Шість капелюхів».

Ключові слова: початкова школа, молодші школярі, дистанційне навчання, критичне мислення, інформатика.

Постановка проблеми. «Сучасне інформаційне суспільство живе у період високорозвинених технологій та потребує від освіти спрямованості на формування компетентної та активної особистості. Вирішальним фактором формування особистості є життєвий досвід дитини. Нові вимоги мають практично значущу мету діяльності вчителя, що заключається не в управлінні процесом засвоєння програмного навчального матеріалу учнями, а в педагогічному супроводі процесу формування ключових і предметних компетентностей особистості».